

УДК: 504-043.86+37.036+37.015.3+373.2

Олена Петрівна Соцька*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики дошкільної освіти
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського», вул. Старопортофранківська, 26, Одеса, Україна***Нана Рамазашвілі***студентка 5 курсу факультету дошкільної педагогіки та психології
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського», вул. Старопортофранківська, 26, Одеса, Україна***ГЕНЕЗА ЕКОЛОГО-ЕСТЕТИЧНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ РАНЬОГО ВІКУ**

Стаття присвячена процесу походження еколого-естетичного розвитку особистості дитини раннього віку в контексті психологічного, виховного та дидактичного аспектів. Розглянуто особливості сприймання дітьми раннього віку ознак та властивостей об'єктів природного довкілля. Схарактеризовано внутрішні та зовнішні механізми реалізації структурних компонентів еколого-естетичного розвитку особистості дитини раннього віку. Схарактеризовано еколого-естетичний розвиток у процесі провідних видів діяльності дітей.

Ключові слова: *еколого-естетичний розвиток, сприймання, уявлення, властивості, природне довкілля, спостереження, художнє слово.*

На шляху побудови людини нової формації екологічно спрямованої особистості визначальним є саме раннє дитинство. В цей віковий період відбувається трансформація соціальних відносин від моделі взаємодії «дитина – емоційне спілкування – дорослий» до моделі «дитина – предмет – дорослий». У контексті еколого-естетичного розвитку особистості дитини раннього віку, яку розуміємо, як реалізацію соціальної взаємодії у процесі формування емоційно-ціннісної сфери, з акцентуацією на позитивному емоційному досвіді, через чуттєве пізнання об'єктів та явищ природного довкілля, звернемось до його структурних компонентів: сприймання природних об'єктів та явищ, формування уявлень про їх якості та властивості у практичній діяльності, природододільна поведінка (Н. Глухова) [2].

Генеza еколого-естетичного розвитку особистості дитини раннього віку відображається у процесі формування емоційно-чуттєвої, когнітивної, емоційно-соціальної сферах життєдіяльності з акцентом на виразність природи найближчого оточення, де виразність виявляється крізь сенсорні еталони об'єктів та явищ природного довкілля. У контексті еколого-естетичного розвитку сенсорна природа бере початок із відчуттів, а в ранньому віці емоцій і сприймання, що відслідковується у системі проекційно-асоціативних зв'язків. Так, система асоціативних зв'язків, які розвиваються та дозрівають пізніше, причетні до більш високих та складних форм коркового аналізу і синтезу і функціональних зв'язків між аналізаторами, що формуються лише протягом перших років життя. Тому процес розвитку сприймання у дітей раннього віку природних об'єктів та явищ є випереджаючим та визначальним у формуванні уявлень про їх якості та властивості.

Психологічний аспект еколого-естетичного розвитку особистості дитини раннього віку передбачає різні сторони перцептивних процесів: сприймання кольорів, просторових співвідношень (форма, розмір, розташування тощо), звучання, кінестетичних властивостей.

Так, у процесі розвитку сприймання кольорових властивостей об'єктів природи доцільно враховувати, що сприймання кольорів підвищується з віком; у віці 2 роки діти, безпосередньо їх сприймаючи, розрізняють 4 основні кольори (червоний, жовтий, зелений, синій), у них ще відсутній сталий зв'язок між кольором і його назвою. Визначальним при виокремленні дитиною кольору, як специфічної якості, є характер зв'язку між кольором і предметом. Отже, зазначені особливості сприймання кольорів у дітей раннього віку спрямовують процес розвитку на розширення у добір об'єктів за кольоровими (від об'єктів основних кольорів до яскравих відтінків) та кінестетичними властивостями (запах, смак тощо).

Багатогранність феномена «еколого-естетичний розвиток» вимагає формування цілісного образу об'єкта та явища природи відповідно до вікових особливостей сприймання просторових співвідношень, що складають основу для розрізнення предметів за найбільш значними ознаками – форма, розмір, розташування тощо. Сприймаючи предмет, діти раннього віку насамперед виокремлюють форму, що виступає загальною пізнавальною ознакою предмета. Величина ж виконує значно меншу роль у розрізненні й ототожненні предметів дитиною. Особливістю сприймання дітьми до 3 років форми є зумовленість відповідності зображення відносної величини, врахування комплексу ознак при розрізненні форми, поступового зменшення відмінностей форм об'єктів. За таких умов органом дії з предметами виступає рука, але у формуванні зорового образу форми спеціальні дотикові рухи руки, які мають примітивний характер, недостатньо віддиференційовані від виконавчих дій, можливе абстрагування форми в результаті переходу від предметно-практичної стадії у розвитку сприймання до перцептивної діяльності. Отже, формування умінь диференційованих обстежувальних дій є першочерговим у переведенні дитини від предметно-практичної до перцептивної діяльності за умови дотримання вимог до добору об'єктів.

Так, у дослідженні Л. М. Олійник, яка вивчала проблему формування уявлень про властивості і

співвідношення предметів у дітей раннього віку, зазначено, що сприймання орієнтує поведінку дитини завдяки відбору з довкілля тієї інформації, яка відповідає інтересу дитини, здійснює вибір характерних властивостей і співвідношень предметів у залежності від специфіки завдання. Тому розвиток сприймання здійснюється у процесі задоволення вродженої потреби дитини у зменшенні невизначеності. Ця потреба постійно прогресує за рахунок зростаючої здібності малюка обирати і абстрагувати інформацію, «відфільтровувати» її значимі аспекти [4].

На цьому етапі еколого-естетичного розвитку особистості дитини раннього віку звернемося до механізмів інтелектуальних утворень в онтогенезі. Свого часу І. Сеченов зазначив, що на основі елементарних сенсорних процесів виникають складні просторові уявлення і розуміння причино-зворотних зв'язків тощо. Вчений підкреслював вирішальне значення практичного досвіду дитини, процесу дії у співвідношенні пізнавальних об'єктів для формування адекватних понять про довкілля. Прослідковуючи розвиток у дитини понять про причино-зворотні залежності, І. Сеченов зазначав, що свідомість дитини щомиті проходить чуттєві «ряди особистої дії», які за законом подібності розподіляються на елементи, утворюючи поняття та є еталоном їх пояснення [6].

У контексті впливу природних чинників на розвиток мислення дитини, зазначимо, що виток мислення як продукту розвитку у відчуттях, які отримує дитина в результаті впливу предметів зовнішнього світу на органи чуттів. Практичний досвід дитини, процес дії у відношенні пізнавальних об'єктів відіграє вирішальне значення для формування адекватних понять про довкілля (І. Сеченов) [6].

Що ж виступає причиною інтелектуального розвитку дитини? Так, на думку Ж. Піаже, причина полягає у духовному спілкуванні дитини з іншими людьми, підпорядковуючи мислення загальноприйнятими формам міркування, у взаємодії думок дитини і дорослого [3]. У контексті еколого-естетичного розвитку наявність такої взаємодії забезпечує перехід дитини раннього віку з етапу сприймання об'єктів природи до формування уявлень про їх якість та властивості, підводячи дитину до розуміння поняття «жива істота» через розуміння потреб рослин і тварин у відповідних умовах існування.

Беручи за основу структуру інтелекту, за Ж. Піаже, як систему операцій внутрішніх дій, що спочатку мають зовнішній предметний характер, надалі виявляються у внутрішньому плані, виконуються подумки, водночас зберігаючи свій первісний характер дій, процес формування розуміння поняття «жива істота» в дітей раннього віку здійснюється поетапно: від надання елементарних уявлень про об'єкти живої природи до шляхів та способів забезпечення умов догляду за ними із залученням до практичних дій.

Слід зазначити, що характерною ознакою на етапі формування розуміння поняття «жива істота» в дітей є зворотність, що виявляється у сукупній системі операцій, де одні операції врівноважуються

іншими завдяки цієї властивості (зворотності). Лише зворотна дія є операцією з притаманною їй симетричністю, протилежністю іншій операції, що відновлює першорядну ситуацію чи початкове положення. Саме зворотність свідчить про наявність взаємодії між зовнішніми та внутрішніми умовами формування розуміння поняття «жива істота» в дітей раннього віку.

Характеризуючи закономірності формування уявлень про об'єкти природи в дітей раннього віку, зазначимо, що ця стадія дооперативного мислення виявляється у найбільш інтенсивному мовленнєвому розвитку: розуміння мовлення дорослих, оволодіння словником, удосконалення звуковими, засвоєння граматичної будови мовлення, розвиток діалогічного мовлення. На цьому переломному етапі слово стає для дитини третього року життя «засобом пізнання довколишнього життя», коли дорослий використовує словесні пояснення «влітку спека», «восени туман, ідуть дощі», «лисичка живе в лісі». В окремих випадках дитина здійснює попереднє мовленнєве планування своїх дій «Дай зернятко, я погодю пташку» [1, с.77].

Отже, формування у дітей раннього віку уявлень про живу природу здійснюється за умови змістових та якісних змін розуміння малятами інтеріоризації дії у думку.

На цій стадії дооперативного мислення Ж. Піаже виокремив період символічного і допонятійного мислення. Символічна гра (гра уяви), за Ж. Піаже, як асиміляція дитиною реального, виступає базою набуття колективних знаків; де символи є індивідуальними позначками і виступають найбільш прозорою формою дитячого егоцентризму. На підставі зазначеного, вважаємо, що закономірно здійснювати еколого-естетичний розвиток дітей раннього віку, за виокремленими А. Богуш напрямками, серед яких: розширення орієнтування дитини в довкіллі, зосередження у процесі спостереження на предметах; формування вміння розрізняти різні предмети за зовнішнім виглядом (формою, кольором, розміром), їх діями; ознайомлення дітей із властивостями, якість, ознаками предметів; навчання розуміти узагальненні поняття (рослини, тварини) [1, с.77].

Дидактичною основою еколого-естетичного розвитку особистості дитини раннього віку виступають загальний зміст, методи і форми, що виявляються крізь діяльнісний, екологічний, технологічний, особистіно-орієнтовний, комплексний підходи.

Так, діяльнісний підхід реалізується під час провідної - предметно-пізнавальної діяльності. Серед пізнавальних видів діяльності виокремимо спостереження. Культура спостереження дітей – це передусім розвиток уваги, стійкість якої є обов'язковою передумовою якісного сприймання й тим самим розвитком мислення дитини.

Правильно організоване спостереження у довколишньому позитивно впливає на розвиток пам'яті, уваги та мислення дітей, орієнтування у довкіллі, збагаченні їхньої самостійної предметно-ігрової діяльності.

Серед психологічних ознак спостережливості на третьому році життя можна виокремити такі, як-от:

підпорядкованість спонтанним умовам; поверхневість, що виявляється у нездатності дітей виокремлювати головне в об'єкті спостереження; сприйняте слугує сюжетом для самостійних ігор; провідним є «виховне значення мовлення дорослого»; сприяє поступовому накопиченню знань про довкілля.

Враховуючи особливості розвитку спостережливості у дітей раннього віку засобами природних чинників, виникає нагальна потреба забезпечення педагогічного супроводу спостережень за природними об'єктами та явищами. У контексті еколого-естетичного розвитку дітей раннього віку до педагогічного супроводу спостережень відносимо такі, як-от: організація педагогічного керівництва процесом сприймання, деталізація опису прийомом пояснення, спонування до закріплення сприйнятого у самостійній ігровій діяльності, природність та оперативність умов спостереження, цілеспрямоване керування пам'яттю дітей під час спостереження, читання оповідань; індивідуальний підхід, зміст пізнавального матеріалу визначається залежно від найближчого природного довкілля, зміст спостережень визначається уточненням сприймання та встановленням зв'язку між новими та раніше набутими враженнями, подальша організація інсценівок на матеріалі знайомих дітям казок, розповідей; зміст інсценівок повинен віддзеркалювати об'єкти природи, безпосереднє спостереження за якими обмежене чи не можливе. Наприклад, умови існування лисиці, чи зайця, їхні поведки; послідовність та систематичність в організації інсценівок, емоційна насиченість інсценівок; насиченість та різноманітність умов організації спостережень як засобу нервово-психічного розвитку дітей.

У сучасному просторі дошкільної освіти виокремлюється взаємозв'язок технологічного й особистісно-орієнтованого підходів, поряд із вивченням особливостей особистісного розвитку дітей раннього віку (Л. М. Олійник, Ю. М. Хохрякова). Так, слушні висновки дослідження процесу сенсорного розвитку дозволили Ю. М. Хохряковій визначити доцільність розвитку загальних особистісних новоутворень у дітей раннього віку таких, як-от: активність, самостійність, цілеспрямованість, ініціативність; виокремити принцип розвитку, відповідно до якого слід враховувати специфіку психологічного віку дитини, обґрунтувати доцільність визначення перцептивних дій як орієнтира сенсорного виховання [7].

Стрижневі форми перцептивного навчання дітей, до яких Л. М. Олійник віднесла заняття з продуктивних видів діяльності (малювання, аплікація, ліплення, конструювання), передбачали гармонійне поєднання сенсорики, моторики та мовлення і були зорієнтовані на розвиток таких особистісних якостей, як: допитливість, ініціативність, незалежність малят. Як зауважує Л. М. Олійник, здійснення комплексного підходу до перцептивного навчання

дітей раннього віку, як одного з компонентів еколого-естетичного розвитку особистості, передбачає узгодження впливів предметно-розвивального середовища на перцептивний розвиток дитини та доцільної участі педагога у цьому процесі, що виявляється у опануванні стиля педагогічного керівництва – «вимоглива доброзичливість» як система способів та прийомів впливу на дітей, які не пригнічують гідність дитини та водночас, не потурають їй у всьому [4].

Еколого-естетичний розвиток особистості дитини раннього віку в контексті екологічного підходу здійснюється у процесі спільної діяльності дитини і дорослого з акцентуацією її змісту на детермінованості естетичної цінності природи.

Накопичення чуттєвого досвіду та сприймання естетичної цінності природи у межах соціальної моделі взаємодії дитини і дорослого забезпечується звертанням до художнього слова (утішки, забавлянки, вірші, казки), як «засобу образного осмислення дійсності» (А. Богуш).

Під впливом природного ритму, музичності діти розуміють зміст забавлянки чи вірша. Так, психологи (Д. Ельконін, Г. Люблінська) відзначали раннє виникнення у дітей здатності сприйняття особливостей звучання художнього слова – ритму, рими, інтонації. Наступним етапом – виступає розуміння дитиною мовлення дорослих, коли художнє слово сприяє розвитку їхнього мовлення, збагаченню словника; художні образи літературних творів викликають у дітей уявлення про предмети та явища довколишнього світу, пробудження відчуттів, переживань; у дітей формується сприйнятливості до художнього слова, інтерес до слухання літературних творів. Отже, художнє слово слугує засобом поширення світогляду дітей, збагаченню почуття, формуванню позитивного ставлення до довколишнього.

Виховний аспект еколого-естетичного розвитку особистості дитини раннього віку передбачає виховання позитивного сприйняття довкілля, де емоції є першою і, власне, «єдиною» формою її зв'язку з довколишнім. Таким чином (за Н. В. Омеляненко) провідним педагогічним принципом еколого-естетичного розвитку особистості дитини раннього віку є *принцип ціннісної спрямованості освітнього процесу* [5, с. 7-8].

Отже, витоки еколого-естетичного розвитку особистості дитини раннього віку вбачаємо у задоволенні пізнавальних потреб засобами організованого сприймання ознак та властивостей предметів довкілля, їх просторових відношень у процесі предметно-пізнавальної діяльності, яка виявляється у перцептивних діях, розумінні мовлення та інтеріоризації дії. Дотримання ціннісного спрямування еколого-естетичного розвитку особистості дитини раннього віку здійснюється виховання позитивного сприйняття природного довкілля.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богуш Алла. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років: [монографія] / Алла Богуш. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2004. – 376 с.
2. Глухова Н. Перший крок до природи / Н. Глухова // Дошкільне виховання. – 2005. - №3. – С.12-14.
3. Обухова Л. Ф. Возрастная психология: [учебник]. – М.: Педагогическое общество Р., 2001. – 442 с.

4. Олійник Л. М. Формування уявлень про властивості і співвідношення предметів у дітей раннього віку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед.наук: спец. 13.00.08 «Дошкільна педагогіка».– Київ, 2004.
5. Омеляненко Н. В. Позитивне сприйняття світу дитиною – шлях до її успіху / Н. В. Омеляненко // Імідж сучасного педагога. - №6 (155) 2015. – С. 7-8.
6. Сеченов И. М. Рефлексы головного мозга / Сеченов И. М. - Элементы мысли, СПб, «Питер». – 2001. - 416с.
7. Хохрякова Ю. М. Технология сенсорного воспитания детей раннего возраста: автореф. дис. на соискания учен.степени канд. пед. наук:спец.: 13.00.02 «Теория и методика обучения и воспитания (дошкольное образование)».– Екатеринбург, 2010.

Елена Петровна Соцкая,

кандидат педагогических наук,

доцент кафедры теории и методики дошкольного образования

Государственное учреждение «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского»,

ул. Старопортофранковская, 26, г. Одесса, Украина

Нана Рамазановна Рамазанови,

студентка 5 курса факультета дошкольной педагогики и психологии

Государственное учреждение «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского»,

ул. Старопортофранковская, 26, г. Одесса, Украина

ГЕНЕЗИС ЭКОЛОГО-ЭСТЕТИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ РЕБЕНКА РАННЕГО ВОЗРАСТА

В условиях непрерывного развития Украины приоритетными задачами выступает формирование экологически направленной личности с соответствующим уровнем экологической культуры и экологического сознания. Определяющим периодом основ формирования экологической культуры является ранний возраст как процесс трансформации социального взаимодействия от системы «ребенок – эмоциональное общение – взрослый» до системы «ребенок – предмет – взрослый» в контексте эколого-эстетического развития.

Основу процесса эколого-эстетического развития личности ребенка раннего возраста составляет три компонента, которые формируются в процессе организованного взрослым взаимодействия ребенка с окружающей природой. Данный процесс через восприятие сенсорных эталонов природных объектов, формирование представлений и перцептивных действий реализуется в ведущей предметно-игровой деятельности детей раннего возраста.

Педагогическое сопровождение эколого-эстетического развития личности ребенка раннего возраста отображает комплекс подходов: комплексный, технологический, экологический и др., составляющие дидактическую основу. Обязательным аспектом происхождения эколого-эстетического развития в раннем возрасте выделяем воспитание позитивного восприятия окружающего мира. Определяющим выступает принцип ценностной направленности образовательного процесса через воспитание познавательных, интеллектуальных, моральных, эстетических чувств и сопровождается гаммой глубоких и разноплановых переживаний.

Перцептивное научение детей раннего возраста в контексте эколого-эстетического развития предусматривает гармоничное объединение сенсорного, моторного и речевого развития и ориентировано на развитие общих личностных новообразований у детей: инициативность, независимость, любознательность, активность, самостоятельность, целенаправленность, наблюдательность ребенка.

Эколого-эстетическое развитие личности ребенка раннего возраста осуществляется в процессе продуктивных видах деятельности (рисование, аппликация, лепка, конструирование), познавательных видах деятельности (наблюдений в природе и др.), совместной деятельности ребенка и взрослого.

Отображая понимание эколого-эстетического развития личности в контексте экологического, как ведущего подхода, содержание совместной деятельности ребенка и взрослого строится на детерминации эстетической ценности природы. Действующим средством расширения кругозора ребенка, обогащения чувств, формирование положительного отношения к окружающей действительности является художественное слово.

На основе исследования проблемы происхождения эколого-эстетического развития личности ребенка раннего возраста выделены положения о реализации компонентов данного феномена:

1. Процесс развития восприятия у детей раннего возраста природных объектов и явлений выступает опережающим в формировании представлений про их качества и признаки.
2. Возрастные особенности восприятия детьми цвета определяют направленность развития на расширение при подборе объектов по цветовым и кинестетическим признакам.
3. Формирование умений дифференцированных исследовательских действий выступает определяющим в переводе ребенка от предметно-практической к перцептивной деятельности при учете требований к подбору объектов.

4. Формирование у детей раннего возраста представлений про живую природу осуществляется в условиях содержательных и качественных изменений понимания детьми интериоризации действий.

Ключевые слова: еколого-естетическе розвиття, сприйняття, представлення, властивості, оточуюча середина, спостереження, художественне слово.

Olena Petrivna Sotska

Candidate of Pedagogical Sciences,

*Associate Professor at the Department of Theory and Methods of Pre-school Education,
State institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky»*

Nana Ramazashvili

*A fifth-year student of the Faculty of Pre-school Pedagogics and Psychology,
State institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky»*

GENESIS OF ECOLOGICAL AND AESTHETIC DEVELOPMENT TARGETED FOR THE CHILDREN OF AN EARLY AGE

Uninterrupted development of Ukraine stipulates the top-priority tasks: the development of the ecologically oriented personality who is aware of ecological culture and consciousness. An early age is a defining period which enables forming of ecological culture fundamentals; it is considered to be the process facilitating transformation of social interaction from the system "child – emotional communication – adult" into the system "child – a subject – adult" in the context of ecological and aesthetic development.

The basis of the process enabling eco-aesthetic personality development of an early aged child includes three components which are formed in the process of child's interaction with surrounding nature, the process being organized by adults.

This process is realized through the perception of sensory standards of natural objects, the formation of ideas and perceptual actions within the leading object-playing activity in which children of an early age are involved.

Pedagogical support of ecological and aesthetic development of the young child's personality displays a set of approaches: integrated, technological, environmental, etc., which make up the didactic framework. The obligatory aspect of the origin of the ecological and aesthetic development at an early age is education aimed at highlighting positive perception of the world. The defining principle serves in favour of the value orientation of the educational process through the training of cognitive, intellectual, moral, aesthetic feeling; it is accompanied by a range of deep and diverse experiences.

Perceptual learning of young children in the context of ecological and aesthetic development provides a harmonious union of sensory, motor and speech development which is focused on the development of children's new common personality-marked concepts: initiative, independence, curiosity, activity, independence, purposefulness, child's keenness of observation.

Ecological and aesthetic development of the personality of the young child is carried out in the course of productive activities (painting, applique, modeling, design), cognitive activities (observations in nature, and other ones), a joint activity of the child and adult.

By displaying the understanding of the ecological and aesthetic development of the individual in the context of environmental, as a leading approach, the content of the joint activity of the child and the adult is based on the determination of the aesthetic value of nature. The effective means of the child's horizons expanding, enrichment of senses, formation of a positive attitude to reality is the word of art.

Based on the study of the origin of the ecological and aesthetic development of the young child's personality there were singled out some regulations specifying realization modes of the components representing this phenomenon:

1. The process of young children's perception of natural objects and phenomena precedes the forming of conceptions regarding their quality and features.
2. Age features of colour perception by children determine the direction of development at expansion while selecting objects by colour and kinesthetic features.
3. Formation of abilities to perform differentiated-examining activities determines the child's transfer from the material and practical to perceptual activity, taking into account the requirements for the selection of objects.
4. Formation of young children's ideas about wildlife is carried out under conditions of substantial and qualitative changes in children's understanding of action internalization.

Key words: ecological and aesthetic development, perception, idea, features, ambience, observations, artistic word.

Подано до редакції 23.02.2016 р.

Рецензент: д.пед.н., професор А. М. Бозуш